

ПРОГРАМА
вступного іспиту зі спеціальності
054 «Соціологія»
для вступників на навчання в аспірантурі

Анотація

- 1.1. Метою є:** перевірка засвоєння вступниками до аспірантури найвизначніших ідей та теорій світової і вітчизняної соціологічної думки, рівня сформованості в них наукового, гуманістичного світогляду, загальнолюдських цінностей та національної свідомості.
- 1.2. Завданням є:** оцінювання рівня сформованості у вступників цілісного уявлення про розвиток світової та української соціологічної науки, вироблення в них реалістичного підходу до аналізу суспільного життя, активної громадянської позиції, а отже теоретико-методологічної бази для майбутньої наукової діяльності .

Вступники повинні знати:

- особливості соціологічного підходу до аналізу соціальних явищ;
- підставові положення основних теоретичних парадигм сучасної соціології;
- етапи формування світової і вітчизняної соціологічної думки;
- методологію і технологію планування і проведення емпіричних соціологічних досліджень;
- закономірності формування та функціонування соціальних систем різних типів, які є предметом вивчення спеціальних та галузевих соціологічних теорій;
- сфери застосування соціологічних даних;

Вступники повинні вміти:

- спроектувати емпіричне соціологічне дослідження: визначити його проблему, сформулювати мету і завдання, робочі гіпотези, означити основні джерела одержання інформації та визначити

методи її збору і опрацювання, можливі сфери застосування результатів у прикладних цілях;

- кваліфіковано оцінювати соціологічну інформацію, одержану з наукових публікацій, преси;
- критично оцінювати і порівнювати точки зору різних авторів, володіти навиками аналітичної роботи;
- визначити особливості життєдіяльності соціальних утворень різних типів, характеристики способу життя основних соціальних груп сучасного українського суспільства, їх субкультурні особливості.

2. Зміст програми:

Тема 1. Предмет соціології .

Політико-економічні, соціокультурні та наукові передумови виникнення соціології як науки. Соціологія в системі наук про суспільство. Об'єкт і предмет соціології. Методологічні засади і специфіка соціологічного підходу до вивчення соціальних явищ. Соціологія як генералізуюча наука. Соціологія як наука про системне вивчення соціальних явищ. Переваги і обмеження соціологічного аналізу суспільства.

Категорії та закони соціології. Система соціологічних знань та її елементи. Загальні, спеціальні та галузеві соціологічні теорії та взаємозв'язок між ними.

Види соціологічних досліджень: фундаментальні, прикладні. Соціологія як поліпарадигматична дисципліна. Функції соціології. Основні сфери застосування соціологічних знань. Соціологія і проблеми модернізації українського суспільства, пошуку вирішення глобальних проблем сучасного світу.

Тема 2. Методологія та методи соціологічного дослідження.

Поняття соціологічного дослідження та його види. Специфіка емпіричного соціологічного дослідження.

Основні етапи соціологічного дослідження. Програма конкретного соціологічного дослідження та її функції. Основні вимоги до складання програми дослідження та її структура.

Методологічна частина програми та її зміст: формулювання теми, мети, завдань дослідження. Визначення об'єкту і предмету дослідження, одиниць спостереження. Логічна інтерпретація понять та формулювання гіпотез дослідження.

Методична частина програми дослідження. Генеральна і вибіркова сукупність. Поняття репрезентативності. Різновиди виборок.

Основні методи конкретно-соціологічного дослідження: спостереження, експеримент, аналіз документів, контент-аналіз, опитування, соціометричні тести та інші. Опитування та його різновиди. Анкетування та його технічний інструментарій.

Процедурний розділ програми. Стратегічний і робочий план дослідження. Обробка і аналіз соціологічної інформації.

Сфери використання результатів емпіричних соціологічних досліджень у науковій і практичній діяльності.

Тема 3. Основні етапи розвитку соціологічної думки.

Поняття соціологічної думки. Основні етапи розвитку соціологічного знання: протосоціологія, академічний і сучасний етапи.

Розвиток соціального знання у філософському контексті в стародавньому світі та середньовіччі. Соціальні теорії XVII-XVIII ст.: теорії природного права, суспільного договору, суспільного прогресу та інші. Соціальна філософія як попередниця соціології.

О.Конт - засновник соціології. Позитивізм О.Конта і початок класичного (академічного) етапу соціології. Органіцистська теорія суспільства Г.Спенсера. Роль Е.Дюркгейма в історії соціологічної думки. Соціологія М.Вебера. Ідеал "розуміючої" соціології. Теорія соціальної дії М.Вебера. Психологічної соціал-дарвіністський, расово-антропологічний, географічний напрямки у соціології. Соціологічні вчення Г. Зіммеля та Ф. Тьоніса. Загальні риси класичної соціології. Соціологія другої половини XX ст. Основні парадигми сучасного соціологічного знання та його структура. Структурний функціоналізм. Соціологія конфлікту. Символічний інтеракціонізм, феноменологічна соціологія. Інтегральна соціологія П. Сорокіна. Теорія соціокультурної динаміки. Теорія соціальних змін в структурно-функціональній соціології Т. Парсонса.

Основні ідеї неофункціоналізму. Теорії технократії, розвитку суспільства. Соціальна інженерія. Етнометодологія Е. Гіденса та його дев'ять тез про майбутнє соціології.

Тема 4. Становлення і розвиток соціології в Україні.

Становлення й етапи розвитку соціологічної думки в Україні. Джерела української протосоціології. Соціальна думка України XVI- першої половини XIX ст. (Г. Сковорода, Т. Шевченко та інші). Початки української соціології. Соціологічна проблематика в творчості М. Драгоманова, М. Ковалевського, М. Костомарова, С. Подолинського. О. Потебні, І. Франка та інших. Соціологічні студії в рамках Наукового товариства ім. Т. Шевченка.

Інституалізація української соціології. Українська соціологія поч. XX ст. у контексті світової соціологічної думки. Соціологія М. Грушевського і його

праця у ВУАН. Розвиток соціологічної теорії у працях О. Кістяківського, М. Шаповала, В. Липинського, В. Старосольського та інших. Соціологічні дослідження українських вчених в еміграції. Соціологія радянського періоду та її криза. Основні напрямки розвитку соціології в сучасній Україні. Національно-державне відродження України та роль в ньому соціології.

Тема 5. Суспільство як система. Соціальні зміни і розвиток суспільства.

Суспільство як цілісна система: ознаки суспільства: територія, здатність підтримувати і відтворювати високу інтенсивність зв'язків, автономність і високий рівень саморегуляції, інтегративна властивість. Індивід і суспільство. Різноманітність методологічних підходів до системного аналізу суспільства.

Аналіз чинників стабільності суспільства як системи в межах структурно-функціонального підходу, концепції технологічного і культурного детермінізму.

Дослідження соціальних змін, їх джерел в межах "теорії соціальних змін" /"зміна рівноваги", "зміна структури"/. Розвиток суспільства в концепціях еволюціоналізму, теоріях циклічного розвитку, маятникових теоріях.

Типологізація суспільств за рівнем культурно- економічного розвитку: примітивне, традиційне, доіндустріальне, індустріальне, постіндустріальне; за рівнем соціального контролю та мірою свободи індивіда в суспільстві: відкрите і закрите.

Сутність і рівні, чинники соціальних змін. Еволюційні та революційні форми суспільної зміни. Проблеми соціального прогресу, регресу, стагнації. Модернізація і трансформація сучасного українського суспільства на фоні глобалізаційних процесів: напрямки, суперечності, проблеми і пошук шляхів їх вирішення.

Тема 6. Особистість у системі соціальних зв'язків.

Співвідношення понять "людина", "індивід", "особистість". С.Рудницький про зв'язок людини і природи. Поняття особистості у соціології. Основні ознаки особистості. Основні теоретичні підходи до аналізу особистості та її розвитку: теорія "дзеркального Я" Ч. Кулі; психоаналітичні теорії З. Фрейда і Е. Еріксона, теорія пізнавального розвитку Ж. Піаже, теорія морального розвитку Л. Колберга, диспозиційна концепція В.А. Ядова; О. Якуба про внутрішню духовну структуру особистості.

Статусно- рольова структура особистості. Соціальний статус - місце, яке займає особистість в мережі соціальних відносин. Види статусів у статусному наборі особистості: соціальний / у вузькому значенні слова / і особистісний, приписний, набутий і змішаний. Інтегральний статус особистості.

Структура соціального статусу, права, обов'язки і соціальні ролі. Рольові очікування і рольове виконання. Рольові конфлікти і шляхи їх подолання.

Соціалізація: відносини індивіда і суспільства. Структура процесу соціалізації: адаптація, інтеріоризація та формування особистісних якостей. Етапи процесу соціалізації. Первинна і вторинна соціалізація. Поняття ресоціалізації. Основні

агенти соціалізації та ресоціалізації. Проблема ресоціалізації в умовах суспільної трансформації.

Ідеальний, нормативний, модальний типи особистості сучасного українського суспільства.

Тема 7. Соціальна структура та соціальна стратифікація.

Поняття соціальної структури суспільства. Основні підходи до аналізу проблем соціальної структури в історії соціологічної думки. Соціальні спільності та соціальні групи як елементи соціальної структури суспільства: сутність, типологія, їх місце та роль в суспільній системі. Процес формування соціальної групи як суб'єкта суспільного життя: його умови, чинники та механізми. Внутрішні та зовнішні взаємодії у соціальних групах. Групова ідентифікація та групова солідарність. Групова самоідентифікація особистості, її роль у формуванні та життєдіяльності людини.

Типи соціальних груп: демографічні, етнічні, територіально-поселенські, професійні тощо та їх характеристика. Особливості функціонування соціальних груп, їх способу життя.

Проблеми "ювенізації" і "постаріння", "маскулізації" та "фемінізації" сучасного суспільства. Соціологічний підхід до аналізу взаємодії між основними демографічними групами суспільства, його роль у гармонізації соціального розвитку.

Сутність соціальної стратифікації. Причини і вияви соціальної нерівності. Соціальна нерівність та прогрес суспільства позитивні і негативні аспекти проблеми. Особливості функціоналістичного А.Г. Парсонс, Р. Мертон, Дж. Александер, К. Девіс, У. Мур, конфліктного /К. Маркс, М. Вебер, Р. Дарендорф, Л. Козер / та еволюційного /Г. та Д. Ленські / підходів до аналізу соціальної стратифікації.

Історичні типи стратифікаційних систем: відкрита, закрита, змішана. Параметри виділення стратифікаційних груп індустріального та постіндустріального суспільства.

Система соціальної стратифікації сучасного українського суспільства: джерела формування, особливості функціонування та проблеми взаємодії стратифікаційних груп.

Елітні групи сучасного українського суспільства та їх роль у суспільному житті. Середній клас як основа соціальної стабільності і рушій суспільного прогресу. Маргінальні групи суспільства: причини існування та специфіка життєдіяльності. Проблема маргіналізації суспільства і шляхи її вирішення.

Сутність та види соціальної мобільності. Горизонтальні і вертикальні соціальні переміщення: причини, механізми, соціальні наслідки. Проблема відкритості стратифікаційних груп і соціальна мобільність. Особливості соціальної мобільності у стабільному і кризовому соціумах.

Прикладні аспекти соціологічних знань соціальної структури сучасного суспільства та їх застосування у соціальному управлінні, в соціальній роботі.

Тема 8. Етнонаціональна структура суспільства.

Сутність та специфіка етнічних спільнот. Етнос і соціум. Методологічні підходи до вивчення етнічних спільнот з позиції природи і характеру утворення етносу, форми його існування, рушійних сил розвитку. Етнос як природне, соціально-історичне явище і як соціально-психологічний феномен.

Форми етнічних спільнот (рід, народність, нація) та їх характеристика. Природньо-географічні, соціально-економічні та соціально-політичні чинники розвитку етносів, їх вплив на функціонування етнічних спільнот на різних етапах розвитку. Соціокультурні чинники функціонування етносу. Наукова, культурно-просвітницька, релігійна еліта і її вплив на функціонування етнічних структур, роль у творенні соціокультурного середовища етносу, формуванні та консолідації нації. Політична еліта і утворення нації як суб'єкта соціальної дії, політики. Народ, нація, національна держава в працях О.-І. Бочковського, Л. Ребета.

Особистість та нація: етнічна самоідентифікація, національна самосвідомість, патріотизм та їх місце у життєвих диспозиціях особистості. Націоналізм як соціальний феномен: види, вияви та функції. Соціологічний аналіз феномену націоналізму.

Українська модерна нація: особливості її формування та нинішні характеристики. Поняття та елементи етнонаціональної структури суспільства. Моделі побудови міжетнічних взаємин / етноцид, сегрегація, асиміляція, плюралізм / та їх наслідки для етнічних груп і соціальної системи.

Причини, вияви та наслідки міжетнічних конфліктів, шляхи їх упередження та подолання. Політична нація і особливості її формування в Україні. Етнічний ренесанс на фоні проблеми глобалізації сучасного світу.

Тема 9. Процес і типи соціальної взаємодії.

Анатомія соціальної взаємодії. М. Шаповал про соціальні відносини та їх складові - акти взаємочинності. Взаємозалежність - передумова соціальної взаємодії. Соціальна дія - одиниця, елемент соціальної взаємодії. Ідеальні типи соціальної дії: стратегічна, нормативна, драматургічна, комунікативна.

Соціальний зв'язок — залежність, що реалізується через соціальну дію. С. Дністрянський і теорія соціального зв'язку. Структура соціального зв'язку. Види соціального зв'язку: соціальний контакт і соціальна взаємодія.

Соціальний контакт - перший крок у встановленні соціальної взаємодії. Види соціальних контактів: просторові, контакти зацікавленості / інтересу /, контакти обміну. Соціальна взаємодія - система взаємних соціальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю.

Зміст соціальної взаємодії на мікрорівні. Теорії міжособистісної взаємодії: теорія соціального обміну Дж. Хоманса, теорія символічного інтераціоналізму Д. Міда, етнометодологія Г. Гарфінкеля; теорія управління враженнями Е. Гоффмана. Взаємодія як ланцюг спостереження, усвідомлення, інтерпретації та реагування на соціальне значення.

Полюси соціальної взаємодії: солідарність і конфлікт. Нормативна і функціональна солідарність: зміст, функції.

Конфлікт, як форма соціального протистояння. Причини соціальних конфліктів. Прихований та відкритий конфлікт. Прагматичний та ідеологічний конфлікт. Регульований та нерегульований конфлікт. Вербальний конфлікт та конфлікт дії. Функції конфлікту. Поняття і види конфліктного менеджменту і застосування елементів конфліктного менеджменту у соціальній роботі.

Тема 10. Соціальний контроль та девіантна поведінка.

Впорядкованість суспільства і система соціального контролю. Тотальний чи частковий контроль: проблема ефективності. Механізми соціального контролю: внутрішній контроль через соціалізацію; зовнішній контроль - санкціонування через груповий тиск; санкціонування через примус; соціальний контроль через управління ситуацією.

Основні елементи соціального контролю: соціальні норми і санкції. Соціальні норми як засоби регуляції поведінки індивідів і груп. Види соціальних норм. Норми права і норми моралі. Б. Кістяківський про право як соціальний феномен. Дієвість соціальних норм. Соціальні санкції: санкції позитивні і негативні, формальні і неформальні.

Сутність та форми девіації. Девіантна поведінка - нестандартна поведінка. Проблеми визначення девіантності поведінки. Причини і сутність девіантності: біологічне, соціологічне пояснення. Теорія соціальної аномії / Е. Дюркгейм, Р. Мертон./

Типологія соціальної поведінки Р. Мертона /конформізм, новація, ритуалізм, втеча від реальності, бунт/: співвідношення в них норми та девіації. Функції та дисфункції девіації у суспільному розвитку.

Врахування причин виникнення, форм життєдіяльності та субкультурних особливостей різних девіантних груп у практиці соціального працівника.

Тема 11 Соціальні інституції та їх роль в житті суспільства.

Поняття соціально інституції. Проблеми соціальних інституцій в історії соціології. "Новий інституціоналізм" як напрям в сучасній соціологічній думці.

Структура соціальної інституції та механізми її функціонування. Етапи становлення і розвитку соціальних інституцій: інституалізація, деінституалізація, реінституалізація.

Проблема класифікації соціальних інституцій: їх види та типи. Основні економічні, політичні інституції та інституції культури і соціалізації: специфіка їх функціонування.

Функції соціальних інституцій. Дисфункції соціальних інституцій: причини, форми вияву, наслідки, методи упередження та подолання.

Проблема взаємозалежності та збалансованості системи соціальних інституцій. Соціальні інституції та суспільні зміни. Проблеми функціонування інституцій у нестабільному соціумі. Соціальні інституції як складові суспільної системи: їх роль у налагодженні ефективного управління суспільством.

Тема 12. Соціальні організації.

Сутність соціальної організації. Соціальна організація як цільова група. Соціальна організація та мала соціальна група. Соціальна організація як система: елементи та взаємозв'язок між ними. Проблеми та методи визначення формальної і неформальної структури організації. Лідерство та міжособистісні взаємодії в організації. Організаційний ефект: сутність і умови виникнення.

Основні типи соціальних організацій: добровільні асоціації, бюрократія, тотальні організації, їх сутність, призначення і особливості функціонування. Сильні та слабкі сторони організацій різних типів. Проблеми взаємозв'язку та взаємодії соціальних організацій різних типів у системі суспільства.

Функції соціальних організацій. Причини, вияви дисфункції організацій і методи їх регулювання.

Управління в організаціях. Управлінські рішення, їх види, процес прийняття і реалізації. Персонал організації: постійні працівники та волонтери - особливості їхнього становища, поля компетентності, взаємодії. Роль соціології у виробленні оптимальних варіантів управлінських рішень.

Тема 13. Культура і суспільство.

Культура як якісна інтегративна характеристика суспільного життя, його втілений в досягненнях розвиток. Особливості соціологічного підходу до вивчення культури: аналіз культури в широкому і вузькому розумінні. Основні сфери прояву культури.

Аналіз багатовимірної структури культури: складові культури і їх змістовне наповнення / поняття, уявлення, зразки поведінки, цінності і норми, мова, ідеологія: форми культури / загальнолюдська, суперкультура, субкультура, контркультура, девіантна і особистісна культура /. Типи культури: елітарна, народна і масова. Культурні універсалії. Основні підходи до порівняльної оцінки культур: етноцентристський і культурний релятивізм.

Динаміка культури: зміна змісту складових культури, її форм та типів. Типи взаємодії культур. Функції культури.

Українська соціокультурна традиція. Складові культури як стрижень кристалізації модерної української нації. Специфіка соціокультурних процесів: наявність трьох культурних середовищ; негативних стереотипів національної культури; наявність елементів соціокультурної аномії.

Роль культурного чинника в консолідаційних процесах у сучасній Україні. Особливості національно-культурного відродження. Перспективи розвитку соціокультурних процесів в Україні.

III. Основні питання для перевірки залишкових знань.

1. Предмет, місце та роль соціології в системі наук про суспільство.
2. Об'єкт і предмет соціології, її функції як науки.
3. Структура соціологічного знання.
4. Соціальне як предмет соціологічного пізнання.

5. Програма соціологічного дослідження та її складові.
6. Типи вибірки в соціологічному дослідженні.
7. Порівняльна характеристика методів збору емпіричної інформації.
8. Генеральна та вибіркова сукупність в соціологічному дослідженні.
9. Опитування як метод збору емпіричної інформації.
10. Виникнення соціології як науки: О.Конт, Г. Спенсер.
11. “Розуміюча” соціологія М. Вебера.
12. Структурно-функціональна парадигма в сучасній соціології.
13. Символічний інтеракціонізм Дж. Міда.
14. Українська соціологія на зламі ХІХ- ХХ ст.: М. Драгоманов, М. Грушевський.
15. Соціологічна проблематика в працях О. Кістяківського та В. Липинського.
16. Розвиток української соціології в еміграції.
17. Соціологічні дослідження в сучасній Україні: проблеми та перспективи.
18. Суспільство як цілісна система, його характеристики.
19. Типологізація суспільств.
20. Сутність, види, чинники соціальних змін. Проблема стабільності і розвитку суспільства.
21. Модернізація суспільства та глобалізаційні процеси.
22. Еволюційні та революційні форми суспільних змін.
23. Основні теоретичні підходи до аналізу особистості та її розвитку: Ч. Кулі, З. Фрейд, Ж. Піаже.
24. Статусно-рольова структура особистості.
25. Рольова поведінка особистості. Рольові конфлікти та їх подолання.
26. Соціалізація: сутність, етапи, агенти.
27. Проблема ресоціалізації в умовах суспільної трансформації.
28. Соціальна структура суспільства, її елементи.
29. Види соціальних спільнот та їх роль у суспільній системі.
30. Сутність соціальної стратифікації, її історичні типи.
31. Стратифікаційна система сучасного українського суспільства.
32. Соціальна мобільність: її причини і види.
33. Історичні форми етнічних спільнот та їх характеристика
34. Нація як форма етносоціальної спільності.
35. Етносоціальна структура сучасного українського суспільства та тенденції розвитку.
36. Типи міжетнічних взаємин в поліетнічному суспільстві.
37. Шляхи і проблеми формування політичної нації.
38. Соціальна дія – одиниця, елемент соціальної взаємодії.
39. Соціальний контакт і соціальна взаємодія як види соціального зв'язку.
40. Теорії міжособистісної взаємодії: Дж. Хоманс, Дж. Мід, Е. Гоффмана.
41. Конфлікт як тип соціальної взаємодії. Види соціальних конфліктів.
42. Система соціального контролю, її складові.
43. Сутність, причини та форми девіантної поведінки. Теорії девіації.

44. Типологія соціальної поведінки Р. Мертона.
45. Функції і дисфункції девіації у суспільному розвитку.
46. Сутність і види соціальних інституцій.
47. Етапи становлення і розвитку соціальних інституцій.
48. Проблеми функціонування інституцій у нестабільному соціумі.
49. Сім'я як соціальний інституція.
50. Функції і дисфункції соціальних інституцій.
51. Соціальні організації: сутність і типи.
52. Типологія соціальних організацій та їх характеристика.
53. Управління в організаціях, роль соціології у виробленні оптимальних варіантів управлінських рішень.
54. Функції соціальних організацій.
55. Культура як соціальний феномен, її складові та форми.
56. Динаміка та функції культури.
57. Роль культури в консолідаційних процесах у сучасній Україні.

IV. Навчально-методичні матеріали.

IV. 1. Підручники, словники, довідники:

1. Гіденс Е. Соціологія.- К., 1999.
2. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології.- К., 1993.
3. Кількісні та якісні методи збору інформації у соціальних дослідженнях: метод. посіб. з курсів «Методи збору інформації соціологічної інформації, ч.І», «Методи збору інформації соціологічної інформації, ч.ІІ», «Методологія і методи соціальних досліджень», «Методологія і методи наукового дослідження» для студентів напряму 6.03010100 – «Соціологія» та 6.13010200 – «Соціальна робота» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і «магістр»/ уклад.: О.П.Гілета, Л.Д.Климанська, М.Я.Козак, Р.О.Савчинський. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014 – 164 с.
4. Климанська Л.Д., Савка В.Є. Основи соціології.. - Львів, 2004.
5. Ручка А.О., Танчер В.В. Курс історії теоретичної соціології.- К., 1994.
6. Соціологія. Матеріали до лекційного курсу. За ред. Пічі В.- К., 2011.
7. Смелзер Н. Социология.- М., 1994.
8. Соціологія: Короткий навчальний словник: терміни і поняття. 2-ге вид., перероб. і доповнене/ В.М. Піча, А.Г. Хоронжий, Л.Д. Климанська, В.Є. Савка; за науковою редакцією В.М. Пічі. – К.: «Каравела»; Львів: «Новий світ -2000». – Львів: «Магнолія 2006», 2013. – 340с.
9. Соціологія. Ред. Макеєв С.О.- К., 2010.
10. Черниш Н.Й. Соціологія. Курс лекцій. - Львів, 2011.